

Міхал Голось (Холм, Польща)

Ящечко Тетяна (Луцьк)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕБУВАННЯ ПОЛЯКІВ НА ВОЛИНІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТІ.

Республіка Польща є країною, що однією з перших визнала створення Української держави і за десять років її незалежності зуміла налагодити з нею тісне економічне, політичне, наукове і культурне співробітництво, яке є прикладом добросусідства і партнерства у світовому співтоваристві. Проте формування і становлення такого добросусідства відбувається в складних умовах болючого обопільного процесу переосмислення взаємовідносин між Україною і Польщею в першій половині ХХ століття, зрозуміння і покаяння за ті несправедливості, які чинилися між ними упродовж тисячі років співіснування.

З давніх віків Волинь як територія, яка знаходилась на кордоні західного і східного світів була специфічним регіоном. Поєднання традицій різних культур - все це різнить цей край від іншої частини України. Хоч Волинь і захід України, але деякий час певна її частина традиційно розвивалася під впливом Російської імперії і православного світогляду. У місцевому діалекті тут частіше зустрічаються русизми. Волиняни досить пізно були втягнуті в процес етнополітичної самоідентифікації саме в українському ключі.

Проблема розвитку українсько-польських стосунків хвилювала не одне покоління істориків і не лише їх. У період відродження національної державності України все більшу увагу дослідників привертають питання етнополітики в першій половині ХХ століття.

Сьогодні багато дослідників як з Польщі, так і з України прагнуть повному показати роль польської людності у громадському житті тогочасного суспільства. У зв'язку з цим цінним є досвід наукового узагальнення місця представників польського етносу в розвитку як соціально-політичного, так і

культурного та економічного життя Правобережної України, значну частину якої тоді займала Волинь.

Якщо зробити екскурс в минуле і порівняти, то чисельність поляків на Волині, порівняно з іншими регіонами завжди була велика. Так, в умовах Російської імперії (особливо після повстань 1830–1831 і 1864 рр.) поляки перебували в пригнобленому становищі, вони масово втрачали старі привілеї і звання, іноді русифікувалися чи (рідше) українізувалися.

Під впливом різних чинників, які сформувались після Першої світової війни та української революції 1917—1921 років на Волині розпочалися нові етнічні процеси. В цей період Волинський край потрапив під владу Польщі. Розпочалась активна польська колонізація Волині, що не завжди проходила безболісно, а інколи супроводжувалася невдоволенням корінного населення.

Переломним стає 1921 рік, коли розпочинається активне повернення польських сімейств до своїх коренів, на Волинь масово переселяються польські сім'ї зі споконвічно польських територій. Отримавши на короткий час землю, селяни змушені були знову втратити її. Поляки захопили більшу частину земельних угідь¹.

В адміністративній системі, у судах, в освіті – всюди польський елемент витісняє українців. Серед українського населення це породжувало антагонізм на національному та соціальному ґрунті. В суспільстві виникають певні стереотипи: „поляк” – синонім „пан”, „українець” – синонім „холоп” (згадаймо, що протягом ряду століть цей антагонізм ставав причиною чвар між українцями та поляками)².

На початку ХХ століття саме Волинь стає, так званим „анклавом” та місцем зосередження колишньої еліти Української Народної Республіки – політичної, економічної, військової. Варто зауважити, що тут проживають колишні міністри й полководці часів боротьби за незалежність Польської держави. Такі умови створили сприятливий ґрунт для формування бази для подальшої політичної діяльності українців. І починаючи з 1930 року, сюди проникає націоналістична агітація – галицька ОУН приймає рішення про

початок акції під умовною назвою «ламання Сокальського кордону» (умовного етнографічного і — що більш важливо — етнополітичного кордону між Галичиною та Волинню).

В 1939 році на Волинь прийшла радянська влада. Не заставили себе довго чекати репресії, розстріли, арешти жертвами яких стало як українське та польське населення, якому не вдалося вчасно покинути свої домівки і в прямому розумінні втекти до Польщі.

В 1941 році радянська влада змінилася новим окупаційним режимом — нацистським. При цьому слід врахувати, що німці розглядали Волинь як щось окреме від Галичини, де нацистський режим був більш-менш терпимим — тут було створено чимало привілеїв для громадян, які опинилися під окупацією. Волинь же зазнавала свавілля нового режиму: побори, збереження колгоспного ладу, знову ж — репресії проти населення. Плюс до всього, рейхскомісар Еріх Кох у листопаді 1941 року переносить адміністративний центр України в Рівне. Це викликало підвищене зосередження німецьких військ і поліції на Волині, а також особливий режим нагляду за місцевим населенням.

Поляки на Волині в цей час почали активно створювати свій рух опору — Армію Крайову. Для утримання партизанської армії поляки проводять реквізицію продуктів у місцевого населення.

В той час польська влада (особливо польський еміграційний уряд і керівництво Армії Крайової) розглядали Волинь як частину своїх „кресов всходних”, тобто польських східних територій, і неодноразово на міжнародному рівні заявляли про необхідність у повоєнний час відтворити Польську державу в межах 1939 року. Намітився конфлікт політичних інтересів³.

У липні 1941 року, під час ідеологічної конференції ОУН, було порушено питання про польське населення Волині та Галичини. Було прийнято рішення: хто готовий співробітничати з українською владою — нехай залишається і живе в Україні, хто ні — буде депортований у Польщу.

Станом на 1943 рік на Волині були вже чотири вузли українсько-польських протиріч: по-перше, територіально-політичні, по-друге, етнічні, по-третє, мілітарні (на рівні партизани — мирне населення), по-четверте — соціальні.

Наслідком було розгортання на прикордонних територіях України та Польщі так званої „волинської трагедії”, що мала сумні наслідки для обох сусідніх держав. Влітку 1943 року на Волині внаслідок українсько-польського протистояння, що скорше мало політичну, а не етнічну основу, сталася трагедія, внаслідок якої загинуло багато тисяч поляків.

Після Другої світової війни чисельність поляків в Україні скоротилася внаслідок здійснення репатріаційних договорів між Польщею та СРСР (зокрема, операції «Вісла»). З УРСР було репатрійовано понад 810 тисяч поляків (91 % усього польського населення західноукраїнських областей). Водночас в Україну з території Польщі було репатрійовано 518 тисяч українців, що проживали там на своїх етнічних територіях (Холм, Перемишль, Ярослав та ін.).

Історія має бути надбанням істориків, а не політиків. Український і польський народи давно тісні партнери. Після волинської трагедії в житті наших народів було чимало того, що нас здружило й об’єднало — і спільне протистояння сталінському режиму, і приклад „Солідарності” для українського правозахисного руху, і взаємодопомога за часів активного ламання соціалістичного ладу, і визнання України з боку Польщі 1991-го, і допомога у розбудові держави, і посередництво між Україною та Заходом, і багато іншого. Нині Волинь — вже не край, що нагадує про ворожнечу. У Луцьку діє філія Польського банку, Волинська область розвиває співробітництво з Польщею в рамках Єврорегіону „Буг”. Примирення двох народів відбулося. Повернення до ворожнечі просто не може бути. За вікном — нові реалії та нові перспективи. І волинська трагедія стане для нас лише нагадуванням про те, який хиткий світ і як легко перейти від дружби до взаємної ненависті. Таким же нагадуванням, яким для французів і німців служать Комп’єн, Ельзас і

Лотарингія... Те, що раніше роз'єднувало народи, тепер мусить об'єднувати. Така вона — логіка прогресу.

У такому напрямку можна говорити і писати й про інші існуючі непорозуміння в історії відносин між Польщею і Україною, але їх сьогодні стало значно менше і вони не є складними для їх обопільного подолання. Отже, українсько-польський діалог істориків на порозі ХХІ століття продовжується і має свою подальшу перспективу на користь розвитку і зміцнення добросусідства й партнерства обох держав і народів.

Сьогодні польська національна меншина є однією з найбільш численних в Україні. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на території країни проживає 144,1 тис. поляків, що складає 0,3% всього населення. Тісні зв'язки протягом багатьох століть, спільна історія з корінним населенням викликають посилений інтерес до минулого польської меншини. Але необхідно констатувати, що до сьогодні переважна більшість дослідників приділяла недостатню увагу проблемі польського етносу в соціально-економічному і культурному розвитку України взагалі і Волинської губернії зокрема у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Чимало сторінок з історії названої проблеми в роки тоталітаризму було спотворено, фальсифіковано або просто замовчувано. Внесок поляків Волині у розвиток краю вилучався з контексту історичного розвитку, а такі суспільні стани, як магнати й шляхта, подавалися лише як експлуататори, гнобителі українського селянства.

З проголошенням державної незалежності України виникли сприятливі умови для наукового, об'єктивного висвітлення всіх аспектів проблеми. Тому важливим завданням істориків є дослідження польського етносу в системі аграрної економіки Волині, об'єктивне вивчення еволюції польського землеволодіння, впливу поляків на розвиток фабрично-заводського та кустарного виробництва, торгівлю, освіту, діяльності польської наукової і творчої інтелігенції з Волині та її внеску в розвиток української та європейської культури.

Незважаючи на найважчі історичні випробування, українсько-польський діалог сьогодні будується на гуманістичних традиціях довіри та взаєморозуміння, співзвучних духу співпраці між Іваном Франком і Болеславом Лімановським, Михайлом Павликом і Болеславом Червенським. І для всіх нас надзвичайно важливо, щоб історичні проблеми та "старі рахунки" не завдали шкоди відносинам між сучасною Україною і Польщею. Тут варто згадати слова Марека Сівеца: "Стратегічний характер польсько-українських відносин побудований на дуже міцному фундаменті. На взаємному прощенні образ і спільному погляді на майбутнє".

1. Буравський О.А. Польська людність Волині в літературі та друкованих джерелах (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Розвиток науки і освіти в навчальних закладах України на сучасному етапі: Наук. зб. Житомирської філії МАУП. – Житомир, 1999. – С. 59–62.
2. Буравський О.А., Власюк І.М. Особливості економічного розвитку польського населення Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Зб. наук. пр. – Київ – Краків, 2002. – С. 9–13.
3. В. Кубійович Енциклопедія українознавства, Париж–Нью-Йорк, 1984, - Т.6. – С.15—2216.
4. Сергій Чорний. Національний склад населення України в ХХ сторіччі. Довідник., Серія "Україна на межі тисячоліть". "Картографія", Київ 2001, - С.32-34.